

वाढदिवसानिमित जिल्हाभरातून कार्यकर्त्यांची मांदियाळी

चित्रलेखा
पाटील यांच्यावर
शुभेच्छांचा वर्षाव

शेतकरी कामगार पक्षाच्या रायगड जिल्हा
महिला आघाडीप्रमुख चित्रलेखा पाटील यांच्या
वाढदिवसानिमित शुभेच्छारी अलिबाग येथील
निवासस्थानी आयोजित कार्यक्रमात राजकीय,
सामाजिक, प्रशासकीय यांच्यासह विविध क्षेत्रातील
मान्यवरांनी शुभेच्छांचा वर्षाव केला. दरम्यान,
जिल्हातील पक्षाच्या असंख्य कार्यकर्त्यांनी
शुभेच्छा देयाताती शुभेच्छांचा वर्षाव केला.
गर्दी केली होती.
(छायाचित्र : समीर मालोदे)

सच्चया सुराचे स्मरण

महंमद रफी आज असता तर त्याने शंभराव्या वर्षात पदार्पण केले असते. रविवार २४ दिसेंबरपासून त्याचे जन्मशताब्दी वर्ष मुऱ होत आहे. उघडच, हे लिहिणाऱ्या व वाचाण्यापेक्षा वयाने, कर्तृत्वाने, मानाने, गुणाने तो कितीतरी मोठा असता. तरीही त्याचा उल्लेख आणं सगळे अहो-जाहो न करता, तो रफी असा करते करण तो आपल्याता आपला मित्र, सखा, जिवला, परिचित आणि प्रिय वाटातो. सुख, दुःख, घेट, विरह, प्रेम, दुरावा अशा अनेक प्रसंगांमध्ये रफी आपल्यासोबत होता आणि अजूनही असतो. हिंदी चित्रपटसंगीताच्या सुवर्णकाळात लताचे जे स्थान आहे, तेच स्थान रफीचे आहे. दिलोपकुमारपासून ते अमिताभपर्यंत पाच दशकातील सर्व नायकासाठी तो गायता. अनिल विश्वास, सी. रामचंद्रपासून ते लक्ष्मीकांत यारेलाल योंच्यापर्यंतच्या संगीतकारांसोबत त्याने काम केले. रफीचा जन्म १९४४ चा. अमृतसरजवळ एका खेड्यात तो झाला. लताचा १९९१ चा. या दोघांनीही खूप लहान वयात गायता सुरुवात केली. लताच्या घरातच गाणे होते. वडिल दीनानाथारावांचा थोर वास्तव तिता मिळाला. रफीकडे असा कोणताही वारसा नव्हता. तरीही सरताव्या वर्षी तो पंजाबी चित्रपटपर्यंत पोचला. लाहोरे रेडिओने त्याला बोलावून घेतले. त्यावेळे रेडिओ म्हणजे आजच्या टीव्ही वाहिन्या किंवा ओटीटी फलाटांपेक्षाही प्रभावशाली होते. अनेक भलेभले गायक रेडिओत संधी मिळवायासाठी इच्छुक असत. रफीला ती सहज मिळाली. एखाद्या नदीने समुद्राकडे वाहत यावे त्याप्रमाणे त्या काळात पंजाबातील शेकडो नट, गायक, संगीतकार, दिस्दर्शक वाहत वाहत शेवटी मुंबईतल्या हिंदी चित्रपटसूचीच्या समुद्रात येऊन सामील होत असत. रफीनीही तोच प्रवास केला. पण इथला त्याचा प्रवास सुकर नव्हता. त्यावेळी के. एल. सैगल हा सुरांचा जादूरार राज्य करीत होता. पुरुष गायकच नव्हे तर लतासरख्या नवोदित स्त्री गायिकानाही तो हिरो वाटे. पण पुढे या सर्वांनीच आपापले स्थान निर्माण केले.

सर्व सांत भिजलेला आवाज

लता आणि रफी यांच्यातले आणाऱ्या एक साम्य म्हणजे स्वातंत्र्य मिळायाच्या आसपास त्याना वेगाने गाणी मिळू लागली. आयेगा अनेवाला या महलमधील गायण्याने एका रातीत लता नावाच्या सूर्याचा उदय झाला. राज कपूराच्या बरसातच्या गायण्यानी त्या सूर्याचा प्रकाश सर्वत्र फैलावला. रफीच्या बाबतीत असे एका रात्रीकांत काही घडले नाही. तो हव्हूल्यू क्षितिजावर उगवत गेला आणि लोकांच्या हृदयात स्थान निर्माण करता झाला. तरीही सांगयाचे झालेले बैजू बावरामधील गाणी त्याच्यासाठी निर्माणक उरली. तिथून रफी नावाच्या अवलियाची सर्वांना ओळख झाली. स्वातंत्र्यानंतर प्रत्येकाच्या मनात आपल्या क्षेत्रात नवीन काही घडवण्याची जबरदस्त उर्मा होती. हिंदी चित्रपटसूचीमध्ये तर भारतभारील सर्वोत्तम असे कलाकार गोळा झाले होते. झापारून जाऊन काम करीत होते. एकीकडे राज कपूरासारखे निर्माती व नट प्रेमकथा, गाणी, संदेश असा मसाला तयार करीत होते तर दुसरीकडे मेहवूब खाससारखे लोक अस्सल भारतीय मातीतल्या कथा सांगू पाहत होते. याखेरी इतिहासकथा सजीव करू पाहणारे के. असीफासारखे लोक किंवा माणूसपण्याच्या गोटी सांगू पाहणारे बिमल रॅय असे असंख्य प्रकारचे लोक जीव तोडून या स्वर्धेत आपली कला सार करीत होते. याखेरी इतिहासकथा सिनेमेकाढाऱ्यारे तर शेकडो लोक होते. या सर्वांनी मांडणी व सादरीकरण टोकाचे पिण होते. या प्रयेक प्रकारच्या सिनेमासाठीचे संगीतही तितकेचे वेगवेगळे होते. नौशाद, एसटी वर्नन, रोशन, सलील चौधरी, हेमंतकुमार, मदमोहन इत्यादी अनेक शैलींचे संगीतकार तेव्हा हे संगीत घडवत होते. पण या सर्वांना जोडाऱ्यारे दोन दुवे मात्र समान होते. ते होते लता आणि रफी. नाट्यशास्त्रात वर्णन केलेला एकी असा रस नसेल जो यांच्या गायण्याना अस्पर्श राहिला असेल. एकीकडे, मन रे तू काहे न धीर धीरे, किंवा हम बेखुदी में तुम को पुकारे अशासारखी गाणी आणि दुसरीकडे बार बार देखो किंवा तारीफ करू क्या उपकी क्यासारखी गाणी त्या त्या रसामध्ये भिजून जाऊन गाणे हा रफीच्या अनेक चमत्कारापैकी एक म्हणावा लागेल.

निर्मल माणूस

रफी हा जितका महान कलाकार होता तितकाच महान माणूस होता. त्याने आपले निर्मल्यांशे शेवटपर्यंत गमावले नाही. १९७० च्या दशकात लतासोबत त्याचे मतभेद झाले, किशोरकुमाराला अधिक गाणी मिळू लागली. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता तर दुसरीकडे केले नाज असता. त्याचे निवड आपली गुणांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता तर दुसरीकडे केले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांमधील उत्कृष्णात आहे. उकडे दिले नाज असता. तरीही रफीचा तोल एकदाही, चुकूनही ढळला नाही. किंवृत्ता, त्याच्या आवाजातील अस्सलपण्याचा झारा आपल्याला त्याच्या या व्यक्तिमत्वात सापडेल. गुरुदांचे प्यासा आणि कागज के फूल हे बंडखोर आशय मांडणारे व काळाच्या पुढचे सिनेमे मानले जातात. त्यातील गायण्यासाठी बर्मनदांनी रसीची केलेली निवड हा योगावण नव्हता. जिन्हे नाज है विंद पर वो कहां है किंवा ये दुनिया अगर मिल भी जाये तो क्या है या गायण्यांम

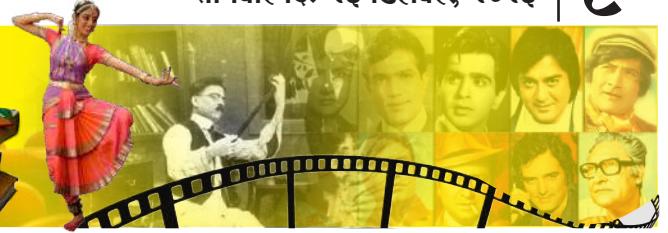

कृषीवलु

याद ना जाए बीते दिनोंकी...

२४ डिसेंबर पासून रफीचे जन्मशताब्दी
वर्ष सुरु होत आहे त्यानिमित्त....

मो हमें रफी यांचा जन्म २४ डिसेंबर १९२४ रोजी पंजाबमधील

कोटला मुलातान सिंह गावत झाला. एक मध्यमवर्गीय मुस्लिम कुटुंबात जन्मलेल्या या अवलियाने पुढे जाऊन भारतीय संगीत क्षेत्रात आपल्या सुरु आवाजाने सांच्यानाचे मोहात पाडले. लाहोरमध्ये उत्तरांद वाहिद खान यांच्याकडून रसिनी संगीताचे धडे गिरवले. त्यानंतर गुलाम अली खान यांच्याकडून भारतीय शास्त्रीय शिक्षण घेतलं. वयाच्या १३ व्या वर्षी रफीने पहिल्यांदा जाहीर व्यासपीठार गायलं आणि यावेळी प्रेक्षकांमध्ये बसलेल्या संगीतकार श्यामसुंदर यांनी रफीना मुंबई रातोलवत. त्यानंतर श्यामसुंदर यांनी रफीना यांच्यांगांचा आवडलं. श्यामसुंदर यांनी रफीना मुंबई रातोलवत. त्यानंतर 'लुल बलोच' या योग्यांग अवैत्यर्थ ठोतो. सेंगल हे त्यांचे आदर्श प्रशांत बघता, ते सुमंत्रितच होते.

प्रसिद्ध संगीतकार श्यामसुंदर यांनी रफीना १९४४ मध्ये आलेल्या 'गुल बलोच' या चित्रपटात गायाची संधी दिली. पुढे 'गांव की थोडी आणि 'बद्दार' सारख्या चित्रपटात श्यामसुंदर यांनी आणगी संधी डेऊल. चित्रपट सुर्योदय पाय रोवाला मदत केली. परंतु खाली अथवा, प्रसिद्ध संगीतकार हुस्तालाभगताराम या जोडगोळीने 'मीना बझार' या चित्रपटातील १२ गायांपैकी १० गायां गावायास दिली आणि रफी प्रकाशात आले. हे सगळे लिहिण्याचा उद्देश असा, त्यावेळी निरनिराळ्या प्रकृतीच्या रचनाकारांनी रफीना पसंती दिली होती.

रफीना अस्ट्रैपैल गायनाला पुढेही वारंवार दाद मिळत गेली, त्याची ही नांदी असे सहजपणे घणता घेईल. इथे एक बाब घ्यानात ठेवणे अत्यावश्यक घेरले, हा सगळा काळ, नायक-गायकांचा होता आणि अर्थातच जादू त्यांनी दाखवून दिली.

घरात तरी संगीताची आवड नव्हती,

परंतु मुलाचा संगीताकडे कल बघून, वडिलांनी

किराणा घरावाच्या वहीद खान, फिरोजा

निझारी यांच्याकडे घाडला आणि त्याच्याकडून

महंमद रफीना संगीताची थोडीकार तालीम मिळाली. वरील दोन गुरुपैकी, फिरोजा निझारी यांनी काही हिंदी चित्रपटांना - जुगून सारख्या त्याकाळी लोकप्रिय झालेल्या चित्रपटाला संगीत देखाले दिले होते आणि रफीनी पुढील काळीर्द बघाला, या योग्यांग अवैत्यर्थ ठोतो. सेंगल हे त्यांचे आदर्श प्रशांत बघता, ते सुमंत्रितच होते.

चित्रपट संगीतात "साकार" सादर करण्याचा पारश्वगायन हा प्रमुख यार्ग म्हणून निश्चित होईपर्यंत असेच चालतेले असे.

हिंदी सिनेपृष्ठीतील गायकांपैकी सर्वेत्रैष गायकांच्या यादीत मोहम्मद रफीनी नाव घेतलं जातं.

संगीत क्षेत्रीतील अनेक पुस्तकारोंही त्यांचा गौरव झाला. या पुस्तकारोंपैकी त्यांना अपेक्षित असलेला रसिकवर्ग त्यांना मोठाचा संखेने लागला. ३१

जुलै १९८० रोजी हृषीकेश विकाराच्या झटक्याने आवाजाच्या जाडूगाराचं

हृषीकेश विकाराच्या झटक्याने निधन झालं. मात्र आवाजाच्या रूपातून रफी आजही रसिकांच्या मनात जिवेत आहेत.

(साभार)

उषा मंगेशकर दीर्दींची सावली

आज १५ डिसेंबर.. ५ पैकी एक अशा नामवर गायिका उषा मंगेशकर यांचा ८८ वा जन्मदिवस.

व्ही. शांतराम यांच्या 'पिंजरा' चित्रपटातील 'पुम्हावर केली मी मर्जी बहाल', 'दिसला गं बाई दिसला..'. हे. गायी प्रचंड लोकप्रिय झाली. दादा कोळके यांच्या सोंगांड्या, एकत्र जाव सदाशिव इचित्रपटातील नायिकेची सर्व गायांनी हृषीकेशांनी यांच्या नावावर सहाशेहू अधिक गायी जाहीर. अर्थात तरीही त्यांच्या नावावर सहाशेहू अधिक गायी जाहीर.

त्यांच्या निवडक मराठी गायणावर एक नजर टाकूया.. माळव्याच्या माळव्यामदी कोण गं उधी.., काल रातोला सपान फडलं.., काय गं सर्वू.. बोला दाजीबा.. एक लाजरा नी साजारा मुखडा.. हिले पोरी हिला.., मला लागली कुणाची उचकी.., कुण्या गावाचं आलं पायख.., चंदनाची चोकी माझी अंग अंग जाची.. प्रीतीच झुळुळ पाणी.. इ.

त्यांच्या निवडक मराठी गायणावर एक नजर टाकूया.. माळव्याच्या माळव्यामदी कोण गं उधी.., काल रातोला सपान फडलं.., काय गं सर्वू.. बोला दाजीबा.. एक लाजरा नी साजारा मुखडा.. हिले पोरी हिला.., मला लागली कुणाची नातं तोडन नव्या गावाची वाट घणाच्या तेवापाला पुढी त्यांच्याशी जुळवून घेण्यासाठी करी झुंज द्यावी लागते, ती देता देता आतून तुटून तो कसा उद्घवस्त होत जातो. हे सगळे वाचकाला आतून वाहेहून पार उद्घसून टाकांगर आहे. मराठीतच नव्हे, तर भारतीय साहित्याला जागृती नवीन आहे.

मराठी अवस्था

भिरभिरासारखी होते. एकदा

पायाखालच्या वाटांनी चक्कवा

दिल्यावर देवापाला वाटू लागते,

'आपण आसच रानोमाळ' हिंडायचो..

द्वच्यांवा-न्या उंडुंदायचो. तहानलेला

जीव, पाण्याची ठिकाण घालायचो.

ठिकाण घघून पाणी घालायचो. हे

गेती वर्ष संपूर्ण गेलेत. तहान लागाच नाही. जीव पाण्याच्या ओढीनी घालालाच नाही! शिवार सगळा नुसता विवोंगट पसरलेला. एकच पोक, नजरेला दुसं दिसत नाही. माणसंही तशीच सपात वाटायची. एका शेतात दगड शोधते म्हणतं तरी नाही. आई म्हणायची, 'कशाला गाजुरू' दिसला! तेहांनी जाऊनी शिकासर केली वर्षणून मला लातार्दीदोना घेटो आलं. थँक्यू सो मराठाई!

उषाताईशी वोलाताना जाणवलं की, त्यांच्या वाटायला फागणी आली नाहीत याची त्यांना अजिबात खंत नाही. कारण त्यांनी गायन अथवा पारश्वगायनाकडे कधी पांगीयोनी पहिलेच नाही.

त्या उत्तम चित्रकार आहेत. माझा मालिनीसार शिवकल्याण राजा' या लांग प्ले रेकॉर्डची कवरह आणि आशा आणगीही अनेक लांग प्ले रेकॉर्डची कवरहस त्यांनीची चित्रात आहेत.

त्यांनी गायलेला 'नोंको जाऊ कोमेजून माझ्या

प्रीतीची फुला.., केळीचे सुकले बागा.., अशी काही

गायी माझ्या खास आवडीची आहेत. उषाताईना वाढविसाच्या हार्दिक सुभेढा !

(सिनेमा गल्लीच्या सौजन्याने)

■ ■ ■

१६३ सालचा एक गाजलेला,

संगीतमय चित्रपट "दिल एक

मंदिर"! , मीना कुमारी, राजेंद्रकुमार आणि राजकुमार

अशी बडी स्टारकास्ट! यातल्या रसिसाहेबांच्या एका गाण्याचे

रेकॉर्डिंग फेमस स्टुडियोत ठाले होते रेकॉर्डिंगच्या दिवशी

संगितकार शंकर जयकिशन स्टुडियोत पोचले खेरे! पण दुंदेवाने

तिथे गेल्यावर कळले की अचानकपणे तिथल्या म्हुळिशियस्स,

टेक्निशियस्स नी संपुकारला आहे. शंकर जय किशन यांनी

समजावाच्या प्रयत्न केला पण ते त्यांच्या मतावर ठाम होते.

शेवटी शंकर जयकिशननी ठरविले की रसिसाहेबाना रेकॉर्डिंग

कॅन्सल झाल्याचे कळवावे. त्यांनी घरी फोन लावला तर वक्तशीर

असलेले रसिसाहेब घरातून निघाले होते. त्यावेळी मोबाईल फोन

नहवते. त्यामुळे रसिसाहेब आल्यावरच त्यांना सन्त्य परिस्थिती

सांगावी असा त्यांनी विचार केला.

कृपा देशपांडे

रसिसाहेबांची गाडी स्टुडियोत शिली,

रसिसाहेबाना हे कसे कळवावे हा

प्रश्न शंकर जयकिशनना समोर होता. दोन दिवसांपूर्वी रसिसाहेब असूनही रसिसाहेब आलेल्या इतर म्हुळिशियस्सना सुधारा

परत पाठवावे लागणार. आपल्यामुळे कोणांची नुकसान अंगात ताप

असूनही रसिसाहेब आले होते. ते फोन कीरीन कळवू शकले